

Nr 145

Av herr **Ohlin m. fl.**, om vissa åtgärder angående skolväsendet m. m.

(Lika lydande med motion nr 114 i Första kammaren)

Skolväsendet

Den nioåriga obligatoriska grundskolan genomföres nu successivt ute i landets kommuner. Enligt uppgift i statsverkspropositionen är grundskolan innevarande läsår införd i kommuner, som sammanlagt omfattar ca 80 % av landets folkmängd. Samtidigt pågår en viss utbyggnad av den gymnasiala utbildningsorganisationen, vilken dock icke håller jämna steg med den kraftigt ökade efterfrågan. Antalet avvisade sökande till gymnasiet kommer med all sannolikhet att stiga under de närmaste åren. Som vi framhöll i en partimotion angående reformeringen av det gymnasiala skolstadiet, anser vi att det måste vara en primär utbildningspolitisk målsättning att genomföra en för alla gällande rätt till valfri utbildning på det gymnasiala skolstadiet. Det är därför utomordentligt angeläget att utbyggnadstakten forceras och att alla sådana åtgärder vidtages som kan öka intagningen.

En av de mest besvärande flaskhalsarna för en ökad utbyggnadstakt är lärarbristen, till icke ringa del förorsakad av brist på planering och framsynthet från regeringens sida. Av lärarutbildningssakkunnigas undersökning om skolans försörjning med lärare (SOU 1964: 44) framgår att av 13 837 inrättade tjänster för lärare i läroämnena är 5 500 icke tillsatta; luckorna fylls av icke-ordinarie lärare. De flesta av dessa har ofullständig kompetens; således utföres ca 45 % av undervisningen på grundskolans högstadium och inom realskoleorganisationen och ca 36 % av undervisningen på gymnasiet av icke-behöriga lärare. En icke ringa del av den totala undervisningstiden — 8—10 % — bestrides genom att lärare åtar sig övertimmar.

Situationen är utomordentligt allvarlig. Kvalitén på undervisningen blir självfallet lidande på att en så stor del utföres av icke-behöriga lärare, vilket i sin tur får menliga konsekvenser på möjligheterna att realisera det pedagogiska reformprogram som var en av huvudtankarna bakom skolreformen. En förstärkning av lärarutbildningens kapacitet samt kraftigt ökade resurser till vidare- och fortbildning av lärare är synnerligen angeläget. Vi ämnar återkomma till dessa frågor i samband med riksdagens behandling av den av departementschefen aviserade propositionen om lärarutbildningen. I detta sammanhang vill vi emellertid framhålla vikten av att man på olika vägar söker förbättra lärarnas arbetsvillkor, så att yrket ges ökad

attraktionskraft och så att de nu yrkesverksamma lärarnas arbetsbörda i görligaste mån lindras. Som ytterligt angelägen framstår också en kraftig satsning på det pedagogiska utvecklingsarbetets område. Vissa förslag av denna karaktär finnes också i statsverkspropositionen, men på vissa punkter torde, vilket vi nedan skall återkomma till, en kraftigare satsning vara motiverad.

Vi vill här erinra om att vi i en motion som väcktes till 1964 års riksdag (II: 489) framhöll vikten av att få en samlad överblick över grundskolans situation i fråga om materiella och personella resurser som underlag för bedömningen av behoven i fortsättningen. En sådan samlad översyn av hur de faktiska materiella och personella (vad avser annan personal än lärare) resurserna förhåller sig till behoven och de intentioner som låg bakom 1962 års riksdagsbeslut om skolväsendets reformering framstår i dagens läge som ytterst angelägen. Redovisningen bör göras genom skolöverstyrelsens försorg och avse grundskolans läge i fråga om tillgång på lokaler, läroböcker och andra hjälpmedel, angivande av i vilken utsträckning brister föreligger samt analys av orsakerna till föreliggande brister i skolformens resurser.

Pedagogiskt utvecklingsarbete

Skolöverstyrelsen har begärt en ökning av anslaget till pedagogiskt utvecklingsarbete på 1,8 miljon kronor. En intensiv forsknings- och försöksverksamhet på pedagogikens område ingår som en mycket viktig beståndsdel i strävandena att höja skolväsendets allmänna kvalitet och undervisningens effektivitet. Särskilt viktigt är att bedriva en utökad försöksverksamhet med sådana undervisningsmetoder — Trumpmetoden eller någon modifierad form av denna — och med sådana tekniska hjälpmedel som icke endast erbjuder avsevärda pedagogiska fördelar utan som också innebär ett mer rationellt utnyttjande av tillgängliga lokal- och lärarresurser. Ytterligt angelägen är också forskningen och försöksverksamheten med nya undervisningsmetoder och hjälpmedel för handikappade samt en utökad yrkespedagogisk forskningsverksamhet. Detta sista område har hittills — trots förslag från vår sida om ökade anslag — tilldelats ytterst blygsamma anslag.

Mot denna bakgrund anser vi att den av departementschefen föreslagna höjningen av anslaget på 900 000 kronor är otillräcklig. Vi föreslår därför en höjning med ytterligare 500 000 kronor, dvs. en sammanlagd höjning av 1,4 miljon kronor.

Skolbiblioteken

Skolans bibliotek utgör ett viktigt och nödvändigt arbetsredskap för undervisningen. Vikten av ett systematiskt utnyttjande av skolbiblioteken framhålles också i kursplanerna. De senare årens snabba utveckling av de teknisk-pedagogiska hjälpmedlen har också lett till en ökad användning av s. k. lärobokspaket, där läroboken används i växelverkan med andra hjälpmedel. Det ter sig då naturligt och nödvändigt att man, som skolöverstyrel-

sen framhåller, söker samla skolans olika hjälpmedel till en enhet, en hjälpmedelscentral eller mediatek. Dessa bör stå under ledning av särskilda befattningshavare som dels skall sköta och ansvara för samlingarna, dels ock ägna sig åt hjälpmedelsuppgifter av pedagogisk natur, hjälpa lärare vid uppläggningsen av olika program osv. Frågan om en adekvat utbildning för dessa befattningshavare bör som SÖ framhållit i sitt petitum bli föremål för en förutsättningslös utredning.

På kort sikt är det emellertid nödvändigt att söka förbättra situationen vad gäller de befintliga skolbibliotekens personella resurser. Nuvarande möjligheter till nedsättning av undervisningsskyldigheten för lärare som tjänstgör som skolbibliotekarie är otillfredsställande. Vi finner därför skolöverstyrelsens förslag till obligatorisk pedagogisk skolbiblioteksverksamhet i grundskolan värdefullt. Frågan om efter vilka grunder statligt bidrag skall utgå till denna verksamhet bör emellertid ytterligare utredas. Vi föreslår därför att regeringen skyndsamt utarbetar förslag därtill, så att beslut där- om kan fattas av 1965 års höstriksdag.

Underlättande av lärarnas arbetssituation

Bristen på behöriga lärare är, som vi ovan framhållit, utomordentligt allvarlig. Situationen kan på många ställen klaras upp endast genom att de ordinarie lärarna åtar sig betydande övertidstjänstgöring. Det borde vara en självklarhet att man i detta läge vidtager alla sådana åtgärder som kan bidra till att underlätta lärarnas arbetssituation. Desto mer anmärkningsvärt är det då att departementschefen icke biträder en höjning av de nu utgående ytterst blygsamma anslagen för skrivhjälp till lärare. Inom näringslivet och statlig förvaltning är det uteslutet att man skulle misshandla med dyrbar arbetskraft på det sätt, som det innebär, att lärarna själva tvingas utskryta skrivningar och liknande ting — särskilt i ett läge, då det råder stor brist på arbetskraften i fråga. En mycket kraftig höjning av anslaget till skrivhjälp åt lärare är således i hög grad motiverad; för att en sådan skall kunna ges avsedd effekt krävs emellertid en kartläggning av det lokala behovet samt förslag till anslagsprinciper. Målsättningen härvid måste vara att man i alla grundskolor och gymnasiala skolor kan erbjuda lärarna tillräcklig skrivhjälp. Eftersom en sådan plan f. n. inte föreligger, får vi i detta sammanhang inskränka oss till att föreslå en höjning av anslaget till skrivhjälp åt lärare vid statliga gymnasier med 200 000 kronor till totalt 500 000 kronor och samma höjning för skrivhjälp på grundskolans högstadium. Vidare bör Kungl. Maj:t tillse att denna fråga särskilt uppmärksammas i den ovan av oss begärda kartläggningen av grundskolans behov.

Även rektorernas arbetssituation är utomordentligt pressad. De administrativa göromålen vid ledningen av en stor skolenhet är så omfattande, att möjligheterna för rektorerna att ägna sig åt pedagogiska uppgifter blir ytterligt begränsade. Detta är en otillfredsställande situation. Den hittills-

varande försöksverksamheten med sekreterare i Ag 17 och ställföreträdande rektor synes enligt vad skolöverstyrelsen meddelar ha gett goda erfarenheter; en utvidgning av verksamheten till att omfatta ytterligare 20 skolor i enlighet med SÖ:s förslag synes därför väl motiverad. Vi föreslår därför en höjning av detta anslag med 526 000 kronor till totalt 865 209 kronor.

Folkhögskolan

Frågan om en ny utformning av statsbidragssystemet till folkhögskolan har länge varit aktuell. Senast i samband med gymnasiepropositionen framhöll vi vikten av att denna fråga snarast löses. Skolöverstyrelsen har nu lagt fram ett förslag till nya bidragsregler, som innebär en väsentlig höjning av anslagen, men departementschefen anser att detta förslag bör överses och kompletteras, bl. a. med hänsyn till den nyligen beslutade bidragsreformen för de gymnasiala skolorna. Vi ser oss nödsakade att acceptera denna ytterligare förskjutning av en angelägen reform, men vi förutsätter därvid att förslag om nya bidragsregler för folkhögskolorna förelägges 1966 års riksdag.

Däremot kan vi icke acceptera departementschefens förslag att endast ytterligare en folkhögskola — mot SÖ:s begärda två — skall erhålla statsbidrag för nästa budgetår. Det finns ingen anledning att frångå skolöverstyrelsens förslag härvidlag, och vi föreslår därför att två folkhögskolor erhåller statsbidrag från och med budgetåret 1965/66. Kostnadsökningen härför beräknar vi till ca 151 000 kronor.

Yrkesvägledning

I vår partimotion angående de gymnasiala skolornas reformering framhöll vi vikten av en kraftig utbyggnad av den studieorienterade och yrkesvägledande verksamheten. Särskilt angeläget är därvid att man söker motverka könsbundna och traditionella föreställningar om vad som är »manliga» och »kvinnliga» yrken. Den nuvarande fördelningen av män och kvinnor inom skolväsendet på olika utbildningslinjer är djupt otillfredsställande. Således framgår av följande tabell den procentuella fördelningen av män och kvinnor på olika utbildningsgrenar inom 9 y 1961—63:

	Procentuell fördelning efter utbildningsgren					
	Samtliga			Därav kvinnor		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963
Jord- och skogsbruk	1,5	2,3	1,9	0,0	0,1	0,0
Husligt arbete	13,0	16,8	15,7	30,3	39,6	38,2
Industri (med besläktade hantv. yrken)	15,4	19,7	20,0	0,3	3,2	2,9
Detaljhandel o. kontor . .	25,5	22,2	23,1	45,7	43,6	46,4
Hantverk o. blandade yrken	26,4	26,6	26,4	22,9	12,6	11,7
Teknisk gren	10,2	12,4	12,9	0,8	0,9	0,8
S:a	100	100	100	100	100	100

Flickorna är koncentrerade till de traditionella kvinnliga utbildningsvägarna, husligt arbete och kontor, medan de i mycket liten utsträckning förekommer på teknisk gren eller på industrisektorn. Någon utveckling mot en mera jämn fördelning på de olika utbildningsvägarna kan inte iaktas under perioden. Situationen är likartad inom yrkesskolorna och gymnasiet. Av ca 7 000 heltidsstuderande elever på tekniska yrkesskolor var endast ca 700 kvinnor, av 34 500 elever inom sektorn industri—hantverk var ca 3 800 kvinnor. Kvinnorna dominerar helt inom vårddyrkena (2 250 kvinnor av 2 264 elever), husliga yrken samt kontor och handel. Vad gäller gymnasiet kan visserligen iaktas en blygsam ökning av antalet flickor på reallinjens matematiska gren under de senaste åren; totalt sett utgör pojkarna fortfarande en överväldigande majoritet inom reallinjen, och på den tekniska grenen förekommer ytterst få flickor.

Detta är en besvärande situation icke minst av det skälet, att den önskade fördelningen av studerande på olika gymnasiala utbildningsvägar icke kan uppnås utan att en jämnare könsfördelning kommer till stånd. Här är det således nödvändigt med en mycket aktiv upplysningsverksamhet från samhällets sida, som inte bara riktar sig till elever och föräldrar utan också till betydande medborgargrupper utanför skolan, till arbetsgivare och fackföreningar. Psykotekniska tester bör i ökad omfattning utnyttjas i samband med yrkesvägledningen.

I detta sammanhang vill vi också framhålla vikten av att skolans undervisning inom samhällskunskap och andra ämnen, där denna fråga kan bli aktuell, är så utformad och att traditionella föreställningar om vad som är manliga och kvinnliga yrken icke ges ytterligare näring. Detta gäller självfallet också det studie- och yrkesorienterande material som i informations-syfte framställs inom SÖ eller yrkesvägledningen. Att döma av en undersökning utförd av arbetsmarknadens kvinnoråd tycks åtskilligt brista härvidlag. Vi förutsätter att regeringen uppdrar åt skolöverstyrelsen att noggrant undersöka dessa förhållanden samt om så befinnes erforderligt vidtaga lämpliga åtgärder.

En utbyggnad av den yrkesvägledande verksamheten bör f. n. i första hand ske genom en förstärkning av arbetsmarknadsstyrelsens resurser på detta område. Chefen för inrikesdepartementet har här föreslagit en viss ökning av antalet tjänster. Som framgår av arbetsmarknadsstyrelsens hemställan är emellertid behovet vida större än vad som med denna ökning kan tillgodoses. Vi föreslår därför en ökning av antalet konsulenttjänster i reglerad befordringsgång utöver den av inrikesministern förordade med fem tjänster till en beräknad kostnad för budgetåret 1965/66 av ca 150 000 kronor.

Studievägledning och yrkesorientering måste också ges i betydande utsträckning vid universitet och högskolor. Behovet av sådan är redan nu mycket stort och kan antas öka kraftigt i samband med en utbyggnad av ett rikt differentierat utbildningssystem inom universitetens ram. Den av 1964

års riksdag beslutade reformeringen av universitetens och högskolornas organisation innebar också ett klart erkännande av principen att ansvaret för denna åvilar respektive läroanstalter. Det kan emellertid ifrågasättas om den personalorganisation som nu fungerar är tillräcklig för att kunna tillgodose dessa behov. Särskilt vad gäller Stockholms universitet är förhållandena ytterligt otillfredsställande. Någon studierådgivning i universitetsmyndighetens regi förekommer över huvud taget icke; den studierådgivande verksamhet som förekommer och som är klart otillräcklig skötes och finansieras helt av studentkåren, dvs. de studerande själva. Trots upprepade framställningar från studentkåren under de senaste åren har någon förändring därvidlag icke skett.

De brister som f. n. vidlåder studie- och yrkesvägledningens kapacitet och utformning och som berörts ovan motiverar enligt vår mening en utredning av dessa frågor såväl vad gäller förhållandet vid det lägre skolväsendet som vid universitet och högskolor. Denna utredning bör således kartlägga den nuvarande situationen, undersöka det framtida behovet samt framlägga förslag till studie- och yrkesvägledningens framtida organisation och omfattning, varvid frågan om samarbetet och kontakten mellan berörda myndigheter och läroanstalter bör ägnas särskild uppmärksamhet. Vidare bör utredningen behandla frågan om hur den framtida utbildningen av studie- och yrkesvägledare bör utformas. Utredningen bör tillsättas snarast och bedriva sitt arbete med största skyndsamhet. Med hänsyn till den nuvarande svåra brist-situationen bör utredningen som en första åtgärd framlägga förslag om en provisorisk förstärkning av de yrkes- och studievägledande insatserna som kan tillämpas under en övergångstid.

Högre utbildning och forskning

Ett snävt och kortsiktigt perspektiv får inte prägla det högre utbildningsväsendets expansion. Redan i dag går flertalet av de ungdomar som kommer ut från gymnasierna vidare till olika former av postgymnasial utbildning. Reformeringen av det gymnasiala skolstadiet och den snabba och kraftiga ökningen av ungdomar som efter den obligatoriska skolan söker sig vidare till gymnasiala studier kommer också med all säkerhet att leda till en kraftigt ökad tillströmning till universitet och högskolor och andra former av mer praktiskt inriktad högre utbildning.

Den utbyggnad av den högre utbildningen som ägt rum de senare åren har i flera avseenden varit helt otillräcklig. Varje år måste ett stort antal ungdomar som önskar utbildning vid de spärrade fackhögskolorna avvisas, trots att de väl uppfyller de formella kompetenskraven. Detta utgör en allvarlig olägenhet såväl för den enskilde individen, vars möjligheter att fritt välja utbildning och yrke blir kraftigt inskränkt, som för samhället i sin helhet, då därigenom värdefull potentiell arbetskraft på yrkesområden, där bristen på sådan i dag är särskilt stor, går förlorad. Denna situation beror,

enligt vår mening, till icke ringa del på regeringens bristande framsynthet och initiativkraft. Ett typiskt exempel på detta utgör regeringens handläggning av frågan om en ny odontologisk högskola i Göteborg, där riksdagen fattade principbeslut om inrättande av en sådan 1945. Inte förrän 1964 — nästan 20 år senare — lade regeringen fram ett konkret förslag i frågan.

I en rad motioner från vårt håll har vi under de gångna åren framlagt förslag till åtgärder som syftat till ökad utbildningskapacitet vid de spärrade fackhögskolorna — förslag som mestadels har avvisats av regeringen och riksdagsmajoriteten men som nu, om de hade godkänts, hade inneburit en förbättrad situation. Det beslut om en forcerad utbyggnad som riksdagen fattade 1963 på grundval av proposition 1963: 172 är enligt vår mening ej heller tillräckligt omfattande. Således finner vi det angeläget att riksdagen nu fattar principbeslut om inrättande av en *ny teknisk högskola*, ett krav som vi också framförde till förra årets riksdag.

Frågan om ökad utbyggnad av de *medicinska och odontologiska fakulteterna och högskolorna* behandlas i en särskild motion väckt till årets riksdag.

Den kraftiga expansion av studerandeantalet vid främst universitetens fria fakulteter som ägt rum under de senaste fem åren och som kan förväntas fortsätta även framdeles torde på längre sikt innebära att personer med kvalificerad högre utbildning kommer att söka sig till arbetsmarknadssektorer där sådan arbetskraft hittills varit mindre vanligt förekommande. Detta är en för näringslivets produktivitet och expansion och därmed för hela samhällsutvecklingen önskvärd och värdefull process. Ungdomens skiftande utbildningskrav och arbetsmarknadens växande behov av en specialisering av den välutbildade arbetskraften måste emellertid leda till att den traditionella icke yrkesinriktade utbildningen särskilt vid de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna kompletteras med mer differentierade och målinriktade utbildningslinjer, i vilka också ingår mer praktiskt yrkesinriktade moment. En viss utveckling i denna riktning har också ägt rum under de senaste åren, bl. a. genom inrättande av akademisk journalist- och sekreterarutbildning. Det nyligen framlagda utredningsförslaget om en reformerad psykologutbildning utgör också ett exempel på en sådan målinriktad utbildningslinje. Redan år 1957 framförde folkpartiet krav i detta syfte. För att tillgodose de enskildas och arbetsmarknadens behov av mer yrkesinriktad akademisk utbildning har också arbetsmarknadsorganisationerna och folkuniversitetet anordnat särskilda yrkeskurser utanför universitetens ram.

En ytterligare utbyggnad av de mer yrkesinriktade utbildningsvägarna vid universiteten — med fördel i samarbete med arbetsmarknadens organisationer och näringslivet — ter sig ytterligt angelägen. Det under det senaste året från studenthåll framkomna förslaget härvidlag — en promemoria utarbetad vid Uppsala universitets studentkår om yrkesinriktade studier, vilken under hösten remissbehandlats — innehåller åtskilliga förslag som skulle kunna ligga till grund för en försöksverksamhet. I samband med den komplette-

rande utredningsverksamhet som här blir nödvändig bör också frågan om universitetens nuvarande betygssystem och dess ändamålsenlighet vid förekomsten av dylika utbildningsvägar upptagas till utredning. Det förslag till ersättande av det nuvarande betygssystemet med ett creditsystem av modifierad anglosaxisk modell — som för övrigt också tillämpas i Norge — vilket framlades av en arbetsgrupp vid Stockholms universitets studentkår 1963 bör i detta sammanhang bli föremål för noggrann prövning. Genom inrättande av ett betygssystem av denna eller likartad modell torde en ökad flexibilitet i utbildningsorganisationen kunna vinnas.

Den stora efterfrågan på utbildning från ungdomens sida och arbetsmarknadens brist på kvalificerad arbetskraft gör givetvis alla åtgärder — i likhet med vad som gäller för det lägre skoiväsendet — som syftar till ett mer rationellt utnyttjande av tillgängliga resurser i form av lokaler och lärare synnerligen angelägna. Frågor av rationaliseringskaraktär behandlas i viss utsträckning av 1963 års universitets- och högskolekommitté, som också skall undersöka olika tänkbara utbyggnadsalternativ av universitet och högskolor, varför vi återkommer till dessa frågor i samband med riksdagsbehandlingen av de förslag från regeringens sida grundade på denna utredning, som kommer att föreläggas riksdagen. I detta sammanhang vill vi emellertid framhålla vikten av en förstärkt forsknings- och försöksverksamhet på universitetspedagogikens område, i vad såväl avses undervisningsformerna som utnyttjande av tekniska hjälpmedel m. m. samt också att sådana åtgärder vidtages som underlättar universitetslärarnas arbetssituation. De förslag härvidlag som återfinnes i årets statsverksproposition är i flera fall otillräckliga.

Pedagogiskt utvecklingsarbete

En av det nya universitetskanslersämbetets viktigaste uppgifter är att genom en kontinuerlig utredningsverksamhet taga initiativ på den akademiska utbildningens område. Härvidlag utgör det pedagogiska utvecklingsarbetet ett synnerligen viktigt område för forskning och försöksverksamhet. I ämbetets anslagsäskanden framläggs också ett program för intensifierade insatser på detta område, som länge varit allvarligt försummat. Detta program omfattar fyra huvudpunkter — utökad utbildningsstatistik, akademiska lärarens pedagogiska utbildning, förbättring av kurslitteratursituationen samt förbättring av tillgången på tekniska hjälpmedel i undervisningen. Departementschefen har emellertid i helt otillräcklig omfattning biträtt de anslagsäskanden som motiveras av dessa förslag.

Således har departementschefen vad gäller anslaget till ökat utnyttjande av *tekniska hjälpmedel i undervisningen* föreslagit 500 000 mot ämbetets äskade 1,7 miljon kronor. Den nuvarande situationen på detta område är emellertid otillfredsställande. Moderna pedagogiska hjälpmedel, som språklaboratorier, instruktionsfilmer och bildband, intern TV etc., förekommer i

ytterligt blygsam utsträckning inom den högre utbildningssektorn, särskilt då inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga områdena där det — mot bakgrund av det stora studerandeantalet — givetvis vore speciellt angeläget. Det borde således vara en självklarhet att man på samtliga av de »stora» moderna språkens institutioner hade tillgång till språklaboratorier. Erfarenheterna från andra länder — såväl inom Europa som USA — av undervisning med sådana hjälpmedel är också vad det gäller den högre utbildningen mycket goda. Det finns all anledning att uppmärksamma detta, då studietiderna i moderna språk är oroväckande långa; genomsnittligt f. n. de längsta inom de större ämnena inom de filosofiska fakulteterna, varvid de kraftigt överskrider den generella målsättningen ett betyg per termin. Även vad gäller utnyttjande av intern TV i universitetsundervisningen — och då icke endast i den medicinska utbildningen utan i ett stort antal främst naturvetenskapliga ämnen — är erfarenheterna av den nu drygt tioåriga verksamhet som pågått i USA och även i England goda. Här är uppenbarligen ett område där Sverige ligger långt efter i utvecklingen. Detta är desto mer beklagligt då ett rationellt utnyttjande av sådana tekniska hjälpmedel också innebär att man ökar lärarkraftens produktivitet och undervisningens effektivitet, vilket naturligtvis är angeläget i den nuvarande bristsituationen.

Vi föreslår därför en höjning av anslaget till tekniska hjälpmedel utöver departementschefens förslag med 1,2 miljon kronor till sammanlagt 1,7 miljon kronor i enlighet med universitetskanslersämbetets äskande.

Den nuvarande *kursbokssituationen vid universitet och högskolor* är ytterligt otillfredsställande. I många humanistiska ämnen kan en stor del av läskursen vara utsåld sedan årtal och biblioteken kan ha 1—2 ex. av efter-sökta böcker, som skall läsas av flera hundra studerande under några veckor eller månader. I andra ämnen, t. ex. många samhällsvetenskapliga och alla ämnen med få studerande, finns över huvud taget inga läroböcker på vissa områden, vilket nödvändiggör ett föråldrat föreläsningssystem eller får till följd att vissa delar av ämnet helt försummas.

Under ett skede av kraftig utbyggnad av den högre undervisningen ter sig dylika förhållanden som helt oacceptabla. I en stor mängd postgymnasiala utbildningslinjer är läskursen den dominerande delen. Att genomgå en sådan utbildning utan god tillgång till alla kursböcker är naturligtvis ineffektivt och tidsödande. Till detta kan läggas att de kursböcker som finns att köpa ofta är mycket dyra för en studerande utan inkomst. Kostnaderna för detta slår mycket ojämnt på olika studerande kategorier, emedan de studiec-sociala medlen självklart nog utgår med i huvudsak lika mycket till alla.

Under det senaste decenniet har inga nya initiativ tagits från statsmakternas sida för att råda bot på missförhållandena inom denna sektor. När nu universitetskanslersämbetet i sina petitaäskanden för budgetåret 1965/66 äskar anslag för att pröva nya grepp mot kursbokskrisen, måste detta därför hälsas med tillfredsställelse.

Kanslersämbetets största äskande på detta område, 250 000 kronor för subvention av ett tiotal värdefulla kursböcker så att de kan utges till låga priser, har emellertid icke biträttts. Departementschefen avvisar denna idé under hänvisning till att den i gymnasiepropositionen aviserade läroboksutredningen nu även avses omfatta universitetsväsendets behov.

Detta fördröjande av kanslersämbetets föreslagna försöksverksamhet är ytterst beklagligt. Genom att subventionera ett tiotal verk finns det en möjlighet att studera verkningarna både när det gäller den större villigheten att producera böcker och i fråga om studenternas vilja att i ökad utsträckning köpa sina läroböcker, om de är billiga.

Det kan även ifrågasättas om den i statsverkspropositionen tänkta sammanslagna utredningen om skolans och universitetsväsendets behov av kurslitteratur är lycklig. Problemen inom dessa båda områden är helt olika. På det senare stadiet är det fråga om en brist på läroböcker av grundläggande natur. Vad gäller skolans lärobokssituation är däremot tillgången relativt god på lämpliga och billiga böcker. Svårigheten består här huvudsakligen i att i tid få fram de behövliga böckerna till terminsstarten. Därtill kommer vissa övergångsproblem i samband med det gymnasiala stadiets nya utformning. Med tanke på de helt olika problemen för skolstadium och universitetsstadium torde det alltså vara bäst att en särskild utredning, som nu också kommer att tillsättas av universitetskanslersämbetet, behandlar kursboksfrågor vad gäller högre studier. Denna utredning bör ges tillfälle att bedriva försöksverksamhet, som kan vara av stort värde för utredningens fortsatta arbete. Vi föreslår därför att universitetskanslersämbetet för nämnda ändamål erhåller 250 000 kronor.

Forskning

Vad gäller anslagen till forskningsråden och övriga angelägna forskningspolitiska frågor ämnar vi återkomma till dessa i samband med riksdagens behandling av den rörande dessa frågor aviserade särskilda propositionen. Vi vill i detta sammanhang endast aktualisera vårt krav att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär att frågan om ett särskilt föredragande statsråd för vetenskaplig forskning och högre utbildning upptas till omedelbar behandling.

Bristen på personer med *forskarutbildning* är i dag synnerligen besvärande. Den försvårar allvarligt möjligheter att planera och genomföra större forskningsprojekt och angeläget utvecklingsarbete, vilket bl. a. för industrien innebär en broms på utvecklingstakten. Bristen på forskarutbildade lärare är också mycket stor, vilket kan få allvarliga konsekvenser för möjligheterna att förverkliga intentionerna bakom den nyligen beslutade gymnasierformen. Den nuvarande situationen framgår av följande tabell — hämtad från LUS betänkande Skolans försörjning med lärare, SOU 1964: 44.

Undervisningen skött av lektorskompetent lärare i procent av undervisningen i vart ämne.

Ämne		Ämne	
Modersmålet	12,2	Samhällskunskap	1,2
Engelska	11,0	Geografi	21,5
Tyska	5,8	Matematik	6,0
Franska	9,1	Biologi	30,6
Historia	14,8	Fysik	14,0
Historia med samhällslära	15,5	Kemi	12,3

Som framgår av tabellen är det en anmärkningsvärt ringa andel av den totala undervisningen som sköts av lektorskompetenta lärare; särskilt låg är siffran i samhällskunskap, matematik, kemi och fysik. Till detta kan läggas att endast 51 % av inrättade lektorstjänster var tillsatta höstterminen 1963.

Frågan om en effektiviserad forskarutbildning är f. n. föremål för utredning. I avvaktan på denna utrednings resultat beslöt emellertid riksdagen 1964 om vissa provisoriska anslag för en effektivisering av forskarutbildningen samt — på förslag bl. a. av folkpartiet och emot regeringens förslag — om en förstärkning av licentiand- och doktorandstipendierna. Universitetskanslersämbetet har nu föreslagit en höjning av det förra anslaget med 1,5 miljon till totalt 3 miljoner, varav departementschefen biträtt endast en ökning på 500 000 kronor. Den oroande nedgång av antalet licentiatexamina som inträffat under de senaste åren trots att antalet licentianter och doktorander ökat tyder på en allvarligt bristande effektivitet i högstadieundervisningen. Mot denna bakgrund och med hänsyn till att det ifrågavarande anslaget för innevarande budgetår enligt universitetskanslersämbetets redogörelse visat sig vara klart otillräckligt föreslår vi en ökning av anslaget med 500 000 kr. utöver vad departementschefen föreslagit, dvs. att anslaget till provisoriska åtgärder för forskarutbildning m. m. uppskrives till 2,5 milj. kronor.

Vi vill fästa riksdagens uppmärksamhet på det av universitetskanslersämbetet framförda förslaget om s. k. utlandstillägg för högre vetenskapliga studier vid utländska universitet. Ett tillägg av denna karaktär ligger helt i linje med den internationalisering och breddning av det svenska vetenskapliga arbetet som vi anser nödvändig och önskvärd. Tillägget föreslås av ämbetet utgå med högst 1 500 kronor under förutsättningen att stipendiaten vistats utomlands minst tre månader och med motsvarande lägre belopp för kortare vistelse. Vi finner detta förslag rimligt och föreslår därför en höjning av anslaget till stipendier för högre vetenskapliga studier med 60 000 kronor motsvarande 40 sådana tillägg.

Högre tjänster

Forskarutbildningens effektivitet och kapacitet är givetvis i hög grad avhängig av universitetens och högskolornas tillgång på högre akademiska lä-

rartjänster. I statsverkspropositionen föreslås också inrättande av ett icke oväsentligt antal högre tjänster. Departementschefen har emellertid icke biträtt kravet på inrättande av en preceptur i statskunskap vid Stockholms universitet. Statskunskap utgör, som universitetskanslersämbetet framhåller, ett av de ämnen vari på grund av bristande personella resurser den högre utbildningen och forskningen hotar att allvarligt försummas. Detta gäller i hög grad också förhållandena vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet där man f. n. har drygt 800 1—2-betygsstuderande, ca 30 3-betygsstuderande samt icke mindre än 80 aktiva licentiander och doktorander men alltså endast en professur. Effektiviteten i handledningen av det 80-tal som nu ägnar sig åt högre studier blir självfallet kraftigt lidande på en sådan ordning. Till detta kan läggas, att det starkt växande behovet av personer med forskarutbildning inom samhällsvetenskaperna bl. a. inom skolväsendet, där f. n. — som ovan visats — endast ca 1 % av undervisningen i samhällskunskap bestrides av lektorer, motiverar en kraftig satsning på detta område.

Med hänvisning till ovanstående föreslår vi att en preceptur i statskunskap inrättas vid Stockholms universitet redan från 1965/66 samt med anledning därav medel för 500 assistenttimmar för forskning och allmänt institutionsarbete samt för en tjänst som biträde. Den sammanlagda kostnadsökningen kan för nästa budgetår beräknas till ca 85 000 kronor.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställer vi,

1. att riksdagen måtte besluta,

1. att anslaget till pedagogiskt utvecklingsarbete uppräknas med 500 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit och därför till pedagogiskt utvecklingsarbete för budgetåret 1965/66 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 3 510 000 kr.,

2. att anslaget till skrivhjälp åt lärare på grundskolans högstadium uppräknas med 200 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit och därför till *Grundskolor m. m.: Bidrag till driften av grundskolor m. m.* för budgetåret 1965/66 anvisa ett förslagsanslag av 1 430 200 000 kr.,

3. att anslaget till skrivhjälp åt lärarna vid de statliga gymnasierna uppräknas med 200 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit samt att anslaget till försöksverksamheten med sekreterare vid rektorexpeditioner i Ag 17 samt ställföreträdande rektor uppräknas med 526 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit och därför till *Statliga allmänna gymnasier m. m.: Avlöningar* för budgetåret 1965/66 anvisa ett förslagsanslag av 244 871 000 kr.,

4. att ytterligare en folkhögskola utöver departementschefens förslag erhåller statsbidrag och att anslaget till bi-

drag till folkhögskolor därvid uppräknas med 151 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit och därför till *Bidrag till driften av folkhögskolor* för budgetåret 1965/66 anvisa ett förslagsanslag av 36 851 000 kr.,

5. att anslaget till tekniska hjälpmedel för universitet och högskolor uppräknas med 1 200 000 kr. utöver Kungl. Maj:ts förslag samt att anslaget till försöksverksamhet med subventionering vid utgivande av kursböcker för högre utbildning i enlighet med universitetskanslersämbetets förslag uppräknas med 250 000 kr. utöver Kungl. Maj:ts förslag och därför till *Tekniska hjälpmedel i utbildningen m. m.* för budgetåret 1965/66 anvisa ett reservationsanslag av 2 025 000 kr.,

6. att anslaget till provisoriska åtgärder för forskarhandledning uppräknas med 500 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit och därför till *Provisoriska åtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m.* för budgetåret 1965/66 anvisa ett anslag av 2 500 000 kr.,

7. att särskilda utlandstillägg på högst 1 500 kr. per studerande för bedrivande av vetenskapliga studier vid utländska universitet skall utgå i enlighet med universitetskanslersämbetets förslag och att anslaget till licentiand- och doktorandstipendier i enlighet därmed uppräknas med 60 000 kr. utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit och därför till *Stipendier för främjande av högre vetenskapliga studier* för budgetåret 1965/66 anvisa ett reservationsanslag av 8 246 000 kr.,

8. att en tjänst som preceptor vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet inrättas fr. o. m. budgetåret 1965/66 samt att medel anvisas för 500 assistenttimmar och en tjänst som biträde och att anslaget till avlöningar vid Stockholms universitet därvid uppräknas med 84 000 kr. utöver Kungl. Maj:ts förslag och därför till *Stockholms universitet: Avlöningar* för budgetåret 1965/66 anvisa ett förslagsanslag av 28 806 000 kr.,

9. att utöver Kungl. Maj:ts förslag inrättas ytterligare fem tjänster såsom konsulenter i reglerad befordringsgång för arbetsförmedlingens yrkesvägledningsverksamhet till en beräknad merkostnad av 150 000 kr. och därför till *Arbetsförmedlingen: Avlöningar* för budgetåret 1965/66 anvisa ett förslagsanslag av 66 900 000 kr.

II. att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t

1. anhålla att skolöverstyrelsen ges i uppdrag att under

läsåret 1965/66 göra kartläggning av grundskolans läge i fråga om personal, lokaler, läroböcker och andra hjälpmedel, angivande i vilken utsträckning brister föreligger, samt anhålla att Kungl. Maj:t i 1966 års statsverksproposition redovisar denna kartläggning och framlägger förslag för ett planmässigt tillgodoseende av föreliggande behov,

2. anhålla om att Kungl. Maj:t på grundval av skolöverstyrelsens förslag skyndsamt utarbetar förslag till grunder för statligt bidrag för pedagogisk skolbibliotekstjänstgöring i grundskolan samt att dessa förelägges 1965 års höstriksdag för beslut,

3. ge till känna vad i motionen anförts angående studie- och yrkesvägledningen samt begära en skyndsamt utredning angående studie- och yrkesvägledningens utformning, omfattning och organisation,

4. begära en utredning angående utbildning av för skolväsendets hjälpmedelsinstitutioner lämplig personal,

5. ge till känna vad i motionen anförts angående vikten av inrättande av yrkesinriktade utbildningslinjer vid de filosofiska fakulteterna samt behovet av en översyn av universitetens nuvarande betygssystem, samt

6. begära att frågan om ett särskilt föredragande statsråd för vetenskaplig forskning och högre utbildning upptages till omedelbar behandling.

Stockholm den 25 januari 1965

Bertil Ohlin

Sven Wedén

Brita Elmén

Daniel Wiklund

Bertil von Friesen

Cecilia Nettelbrandt

Sven Antby

Henning Gustafsson